

„Słownik polskiej terminologii prawosławnej” – struktura artykułu hasłowego*

Katarzyna Czarnecka

Institut Filologii Polskiej, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska
katarzyna-czarnecka1@wp.pl

ks. Marek Ławreszuk

Katedra Teologii Prawosławnej, Uniwersytet w Białymstoku, Polska
xmławreszuk@gmail.com

ks. Wiesław Przyczyna

Katedra Komunikacji Religijnej, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Polska
wieslaw.przyczyna@neostrada.pl

K. Czarnecka, rev. M. Ławreszuk, rev. W. Przyczyna, „*Dictionary of Polish Orthodox Terminology*” – an entry structure, *Elpis*, 2018: 221-230.

Abstract: The article presents the design of the microstructure of the “Dictionary of Polish Orthodox Terminology”, an implementation of the grant of the National Program for the Development of Humanities (Module: The National Heritage, I / 2016). The authors present a design of an entry structure consisting of ten segments: 1. A headword; 2. Pronunciation; 3; Headword variants; 4. Equivalents of the headword in other languages; 5. The qualifier; 6. Definition; 7. Abbreviation; 8. Collocations; 9. Synonyms; 10. Notes on usage correctness. Then, each segment is discussed, and the concept underlying it is presented, as well as arguments for particular decisions, practical solutions and detailed rules for data recording.

Abstrakt: Celem artykułu jest prezentacja projektu mikrostruktury „Słownika polskiej terminologii prawosławnej”, realizowanego w ramach grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (Moduł; dziedzictwo narodowe, I/2016). Autorzy przedstawiają schemat artykułu, obejmujący 10 segmentów: 1. Wyraz hasłowy, 2. Wymowa, 3. Warianty wyrazu hasłowego, 4. Odpowiedniki obcojęzyczne, 5. Kwalifikator, 6. Definicja, 7. Skrót, 8. Połączenia wyrazowe, 9. Synonimy, 10. Uwagi poprawnościowe. Następnie omawia się każdy z bloków, przedstawiając jego koncepcję, wybrane uzasadnienia, praktyczne rozwiązania i szczegółowe zasady zapisu danych.

Keywords: dictionary, microstructure, entry, terminology, Orthodoxy, religious language

Słowa kluczowe: słownik, mikrostruktura, artykuł hasłowy, terminologia, prawosławie, język religijny

I. Informacje wstępne

1. Cele i podstawowe założenia publikacji

Przedstawiony w niniejszym tekście schemat struktury artykułu hasłowego „Słownika polskiej terminologii prawosławnej” to efekt prac zespołu powołanego w związku z projektem grantowym Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (konkurs I/2016, moduł Dziedzictwo narodowe, wniosek 11H 16 0083 84, wnioskodawca: Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku). Celem realizowanego projektu jest przygotowanie i publikacja słownika obejmującego swym zakresem polską terminologię Kościoła prawosławnego, która do chwili obecnej nie

doczekała się gruntownego opracowania, a nawet przejrzystej i jasnej definicji. Niejednorodność prawosławnej terminologii ujawnia się zarówno w tekstach specjalistycznych, jak i w użyciu codziennym. Tym bardziej istotne jest jej usystematyzowanie, o ile zajdzie taka konieczność – korekta błędów i nieścisłości, wreszcie: możliwie kompletne przedstawienie. Jako dodatkowy cel obrano sformalizowanie badań leksykograficznych związanych z terminologią Kościoła prawosławnego.

Rejestrowane w słowniku słownictwo i frazeologia polskiego prawosławia stanowią, co oczywiste, część szeroko rozumianej terminologii religijnej, a w jej obrębie – terminologii chrześcijańskiej. Podział Kościoła w 1054 roku daje początek terminologii prawosławnej i terminologii rzymskokatolickiej. Ponieważ w teologicznej ocenie wydarzeń 1054 roku Wschód i Zachód jednoznacznie określają siebie jako spadkobierców i kontynuatorów dziedzictwa Kościoła pierwszego tysiąclecia, oba zasoby leksykalne – prawosławny i rzymskokatolicki – zawierają

* Publikacja finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wzszego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2017-2022, nr projektu 0083/NPRH5/H11/84/2017.

wcześniejszą terminologię, którą jednak rozwijają autonomicznie. Terminologia prawosławna jest więc zbiorem terminów chrześcijańskich, który mieści wszystkie elementy wspólne, typowe dla niepodzielnego Kościoła oraz elementy pojawiające się po roku 1054 w teologii, życiu duchowym i praktyce liturgicznej Kościoła prawosławnego. Takie określenie z jednej strony ogranicza badane słownictwo do obszaru życia religijnego osób prawosławnych, z drugiej – poszerza o ogólnie rozumianą tematykę życia religijnego chrześcijan pierwszego tysiąclecia. Słownik dokumentuje polską leksykę i połączenia wyrazowe dotyczące szeroko rozumianego życia i organizacji Kościoła prawosławnego, jak również pojęć wiary i moralności ukształtowanych przed podziałem chrześcijaństwa. W zbiorze tym dominują terminy zapożyczone z języka greckiego i cerkiewnosłowiańskiego.

Projektowany słownik kierowany jest do szerokiego grona odbiorców; zespół badawczy dąży do minimalizowania ograniczeń związanych z wykształceniem, wyznaniem czy erudycją. Pełnoprawnymi użytkownikami słownika mają być nie tylko osoby prawosławne, nie tylko teologowie lub religioznawcy, lecz wszyscy czytelnicy poszukujący informacji na temat znaczenia wyrazów i wyrażeń związanych z prawosławiem. W ten sposób dąży się do realizacji jednego jeszcze zamysłu: upowszechnienia terminów wykorzystywanych w teologii prawosławnej i życiu codziennym wiernych Kościoła prawosławnego.

2. Projekt struktury artykułu hasłowego

Przestrzegając rygorów opracowania naukowego, słownik powinien również pełnić funkcje popularyzatorskie, to znaczy powinien w możliwie przystępny sposób udostępniać i upowszechniać wiedzę o prawosławiu, poznawaną za pośrednictwem informacji o środkach językowych: leksyce i frazeologii. Brak zawężających ograniczeń związanych z kreacją potencjalnego użytkownika przynagla do uwzględnienia danych możliwie wszechstronnych, zgodnych wszakże z konwencją słownika językowego, nie zaś encyklopedii. Niedostatek odpowiednich opracowań, niekoniecznie jedynie leksykograficznych, jest motywem, dla którego do słownika wprowadza się również uwagi o charakterze pragmatycznym, poprawnościowym, łącząc tym samym wymiar poznawczy: przekaz wiedzy na temat znaczeń danego wyrazu, jego synonimów, kształtu utrwalonych połączeń wyrazowych – i praktyczny, np. wskazówki co do stosowności użycia, niuansów gramatycznych itp.

Planowana struktura artykułu hasłowego obejmuje elementy wprowadzane w następującej kolejności:

1. Wyraz hasłowy
2. Wymowa
3. Warianty wyrazu hasłowego
4. Odpowiedniki obcojęzyczne
5. Kwalifikator
6. Definicja
7. Skrót

8. Połączenia wyrazowe
 - a) związki niedefiniowane
 - b) związki definiowane

Każdy definiowany związek, analogicznie do wyrazu hasłowego, opatrzony sekwencją dotyczących go informacji:

- wymowa
- odpowiedniki obcojęzyczne
- kwalifikator
- definicja
- skrót
- synonimy
- uwagi poprawnościowe

9. Synonimy

10. Uwagi poprawnościowe.

Segmenty, których przy opracowywaniu danego hasła nie będzie można lub trzeba wypełnić konkretną treścią, zostaną opuszczone. Istnieje zatem np. możliwość pominięcia kwalifikatora, skrótu – o ile taki nie istnieje, uwag poprawnościowych – jeżeli nie narzuca się żaden problem związany z użyciem wyrazu itp.

Jeżeli wyraz hasłowy ma więcej niż jedno znaczenie, segmenty opatrzone w spisie numerami od 5. do 11. (czyli od pozycji: *kwalifikator* aż do zamykających artykuł *uwag poprawnościowych*) będą blokiem powtarzanym dla każdego ze znaczeń (opatrzonych numerami). Można również przyjąć, na razie hipotetycznie, że powtarzanie obejmie także punkt nr 4 – odpowiedniki obcojęzyczne, a to w sytuacji, gdyby się okazało, że poszczególnym znaczeniom wyrazu polskiego odpowiadają różne ekwiwalenty w językach obcych.

Artykuły hasłowe przedstawia się w układzie alfabetycznym, zgodnie z porządkiem wyrazów hasłowych.

II. Prezentacja szczegółowa – opis segmentów artykułu hasłowego

1. WYRAZ HASŁOWY (HASŁO)

W leksykografii *hasłem* nazywamy tak jednostkę definiowaną, jak i niekiedy całość tekstu dotyczącą tej jednostki, czyli cały artykuł hasłowy. Dla ułatwienia lektury w artykule używamy określeń: *hasło*, *wyraz hasłowy* lub *jednostka hasłowa* ‘wyraz stojący na początku artykułu, najczęściej: definiowany’, *artykuł hasłowy* ‘wyodrębniona graficznie całość informacji dotyczących danego wyrazu’.

a) Zapis

Hasło zapisywane jest w słowniku prostą czcionką, wytłuszczonym drukiem, od małej litery. Wyjątek co do użycia wielkiej litery na początku hasła stanowią nazwy własne – zgodnie z ustaleniami zespołu autorskiego, włącza się do listy hasel nazwy własne dotyczące Boga, Bogurodzicy, Kościoła i święt. Zapis tych wyrazów, podobnie

jak inne rozstrzygnięcia ortograficzne, pozostaje w zgodzie z zasadami wskazanymi w opracowaniu pt. „Specyfika polskiej terminologii prawosławnej” (Kostiuczuk, Tofiluk, Ławreszuk, Misijuk i Charkiewicz 2016).

b) Pojedynczy wyraz a połączenia wyrazowe

Hasłem otwierającym kompletny artykuł hasłowy jest pojedynczy wyraz (rozumiany formalnie, graficznie, jako ciąg znaków od spacji do spacji). Połączenia wyrazowe, których trzonem jest ten sam wyraz, powinny znaleźć się w jednym artykule hasłowym. W takiej sytuacji hasłem jest ów wyraz, połączenia natomiast i informacje na ich temat znajdują się w segmencie artykułu poświęconym frazeologii. Aby jednak ułatwić korzystanie ze słownika, połączenia wyrazowe definiowane w słowniku zostaną wprowadzone do układu alfabetycznego i opatrzone sygnałem odsyłającym do właściwego artykułu. Dla przykładu: połączenia *Boska Liturgia* i *Święta Liturgia* znajdują się w układzie alfabetycznym odpowiednio pod literą *B* oraz *Ś*, jednak nie będą tam definiowane, lecz zostaną odesłane przy użyciu odpowiedniego znaku graficznego (strzałka o postaci →) do nadrzędnego hasła – w tym przypadku: *liturgia* – które (zwykle, o wyjątkach poniżej) posiada własną definicję i pełen zestaw informacji składających się na artykuł hasłowy. Czytelnik przeglądający słownik o układzie alfabetycznym znajdzie zatem pozycje:

Boska Liturgia → liturgia,

Święta Liturgia → liturgia,

podobnie:

nabożeństwo trzeciej godziny → nabożeństwo.

Dzięki zgromadzeniu w jednym miejscu tych połączeń, których ośrodkiem jest ten sam wyraz (w słowniku: wyraz hasłowy), można bez znużonego wertowania całej publikacji poznać wszystkie zarejestrowane w niej połączenia frazeologiczne zbudowane wokół jednego słowa.

Ograniczenie słownika do zasobu terminologii prawosławnej decyduje o tym, że w opisie wyrazu hasłowego, zwłaszcza w definicji, uwzględnia się kontekst prawosławny, nie zaś wszystkie możliwe znaczenia. W artykule *drzwi*, któremu podporządkowane są frazeologizmy typu: *diakońskie drzwi*, *carskie drzwi*, nie podaje się zatem wszystkich możliwych znaczeń znanych ze słowników ogólnych języka polskiego. Na obecnym etapie prac zespół dopuszcza sytuację, w której definiowanie wyrazu hasłowego w kontekście prawosławia wydaje się bezcelowe lub niemożliwe – przyjmuje się wówczas kryterium oczywistości, które oznacza, że jeśli definicja wyrazu hasłowego jest zbędna (nie dotyczy prawosławia), opuszczamy ją i zajmujemy się istotnymi dla prawosławia połączeniami wyrazowymi, których jądrem jest wyraz hasłowy.

c) Hasło a części mowy

Jednostkami hasłowymi mogą być: rzeczowniki, przymiotniki, wykrzykniki. Wykluczono inne wyrazy pełnoscienne: liczebniki, czasowniki i przysłówki.

Rzeczowniki podaje się zasadniczo w mianowniku liczby pojedynczej; np. *akatyst*, *cerkiew*, *chrzest*. Możliwy jest mianownik liczby mnogiej, ale tylko dla rze-

czowników nieposiadających liczby pojedynczej (*pluralia tantum*, typ: *oblóczyny*, *postrzyżyny*); takie wyrazy będą wymagały dopowiedzeń w segmencie dotyczącym uwag poprawnościowych (wskazanie łączliwości).

Przymiotniki przedstawia się w mianowniku liczby pojedynczej, w rodzaju męskim, stopniu równym, np. *święty*. Jeżeli definiowanie przymiotnika jako terminu jest mało celowe, odsyłamy do nadrzędnego rzeczownika, z którym dany przymiotnik funkcjonuje w połączeniu wyrazowym, np. przymiotnik *diakoński* odsyłamy do rzeczownika *drzwi*: *diakoński* → *drzwi*¹.

Wykrzykniki, typu *alleluja*, jako nieodmienne części mowy nie wymagają ustalenia co do ich postaci gramatycznej.

d) Problem homonimii

Jeżeli wśród haseł pojawiają się homonimy (prawdopodobnie bardzo rzadkie), każdy opisywany będzie jako oddzielne hasło, z przydzieloną sygnaturą rzymską (cyfra rzymska za jednostką hasłową), wg zasady: *hasło I*, *hasło II*, *hasło III*. Wyodrębnianie homonimów pozostaje w zgodzie z zasadami opisanymi przez Piotra Żmigrodzkiego w „Zasadach opracowania” dotyczących „Wielkiego słownika języka polskiego” (Żmigrodzki 2015).

e) Hasło a jego warianty

Ze względu na ekonomiczność słownika w przypadku poprawnych wariantów fonetycznych i słowotwórczych danej jednostki hasłowej zaleca się, by warianty włączone do układu alfabetycznego odsyłać do artykułu hasłowego z podstawową postacią hasła, nie zaś powtarzać pełne opracowanie.

f) Hasło a poprawność

Hasłem, nawet tylko odsyłanym, nie może być forma niepoprawna, także upowszechniająca się. Przestroga przed taką formą może natomiast pojawić się w końcowym segmencie: „uwagi poprawnościowe”. Zgodnie z planami dotyczącymi wersji elektronicznej zapisana w tych uwagach forma niepoprawna będzie do odszukania za pomocą odpowiednio przygotowanej wyszukiwarki.

g) Hasło wewnątrz definicji w innym artykule hasłowym

Jednostka hasłowa, która pojawia się wewnątrz definicji innego hasła, jest oznaczona graficznie symbolem strzałki poprzedzającej wyraz, np. → nabożeństwo. Praktykę tę ilustruje przykład:

profora ‘pszeny chleb wytwarzany z mąki, wody, zakwasu i soli wykorzystywany w → nabożeństwie eucharystycznym’.

W wersji elektronicznej słownika po kliknięciu w tak oznaczony wyraz można przejść do jego artykułu hasłowego.

¹ Przy podawaniu wzorcowych zapisów, które będą realizowane w słowniku, zachowuje się w niniejszym artykule ten sam kształt czcionki – prostej lub kursywy – który pojawi się w słowniku, świadomie naruszając obowiązującą w tekście naukowym zasadę graficznego rozróżniania wypowiedzi o wyrazach od wypowiedzi o desygnatach.

2. WYMOWA

a) Potrzeba podawania informacji o wymowie i akcencie

Informację o wymowie oraz akcencie należy wprowadzać do artykułu w miarę potrzeb związanych z wymową niewynikającą wprost z „powszechnych w języku polskim zasad realizacji dźwiękowej liter i połączeń literowych” (Żmigrodzki, 2015, s. 23) oraz wtedy, gdy mamy do czynienia z akcentem innym niż typowy dla polszczyzny akcent paroksytoniczny, tzn. padający na drugą sylabę od końca. Potrzebę podania wymowy widać np. przy wyrazach obcego pochodzenia, gdy osoba bez kwalifikacji filologicznych lub nieosłuchana nie wie, które samogłoski tworzą sylabę oraz gdzie pada akcent. Przykładowa trudność dotyczy wyrazu *oktoichos* (oznaczającego księgę liturgiczną zawierającą teksty nabożeństw dobowych uporządkowane w system ośmiu tonów), który teoretycznie można potraktować jako czterosylabowy: *ok-to-i-chos* lub trzysylabowy: *ok-toj-chos*, co więcej: laikowi nie wiadomo, gdzie położyć akcent. Dane zawarte w omawianym segmencie artykułu hasłowego umożliwią pozyskanie wiedzy na temat poprawnego wymawiania: [wym. okto-i-chos].

b) Sposób oznaczania wymowy i akcentu

Ze względów praktycznych, biorąc pod uwagę nieprzygotowanego filologicznie czytelnika, wybiera się zapis wymowy alfabetem polskim (nie łacińskim, zbyt ubogim ani też nie żadnym alfabetem fonetycznym, wymagającym kwalifikacji odbiorcy). Informacja o wymowie podawana jest w nawiasie kwadratowym, z dodanym skrótem *wym.* zapisanym kursywą, np. [wym. okto-i-chos], [wym. typikon], [wym. archijeratikon].

Wskazówka dotycząca realizacji samogłosek jako ośrodków sylab wymaga użycia dywizów, bez spacji przed nimi i po nich. Wyróżniamy tylko wątpliwe sylaby, nie dzielimy na sylaby całego wyrazu; pokazuje to dobrze dzielone na sylaby słowo *oktoichos* [wym. okto-i-chos] i niewymagające podziału: *typikon* [wym. typikon].

Informacja o akcencie wyraża się wytłuszczeniem i podkreśleniem akcentowanej samogłoski, np. [wym. żertwiennik], [wym. mantija], [wym. afigomon] Taki zapis zastosowano m. in. w: „Praktycznym słowniku współczesnej polszczyzny” (Zgółkowska, red., 1994-2005) oraz w powstającym „Wielkim słowniku języka polskiego” (Żmigrodzki red., Kraków 2007).

Blok wskazujący poprawną wymowę zamknięty jest przecinkiem.

3. WARIANTY JEDNOSTKI HASŁOWEJ

Pod uwagę bierze się warianty fonetyczne (związane tylko z wymową) i odmienności słotwórcze lub różnice fleksyjne.

Zwykle mamy do czynienia z dwoma równoległymi formami, ale może ich istnieć więcej. Przykładowe postaci wariantywne funkcjonujące w uzusie: *plaszczanica*

i *plaszczenica*; *rypida* i *ripida*; *antidor* i *antidoron*; *epitrachil*, *jepitrachil* i *epitrachilion*.

a) Wybór i zapis wariantu będącego jednostką hasłową

Podstawową, definiowaną jednostką jest forma częstsza (oczywiście poprawna). Wariant rzadszy pojawiający się po jednostce hasłowej i ewentualnie po informacji o jej wymowie poprzedzony jest sygnałem analogicznym do kwalifikatora, np. *plaszczanica*, *rzadziej plaszczenica*. Jeśli wariant jest poprawny, lecz jego wymowa może przysparzać trudności, bezpośrednio za nim podaje się jego wymowę, np. *epitrachil*, *rzadziej epitrachilion* [wym. epitrachili-jon]. Jeśli warianty są niepoprawne, to nie wpisuje się ich po jednostce hasłowej (i ewentualnie jej wymowie), lecz stosowne wyjaśnienie umieszcza się tylko w segmencie uwag poprawnościowych.

W układzie alfabetycznym słownika należy odnotować wariant rzadszy jako hasło niedefiniowane w tej pozycji i odesłać do pełnego artykułu, np. *plaszczenica* → *plaszczanica*. Odesłanie to jest konieczne, ponieważ warianty wcale nie muszą występować w sąsiedztwie, mogą być oddalone o dziesiątki stron, rozpoczynać się od innej litery, np. *epitrachil* i *jepitrachil*. W wersji elektronicznej słownika niezdefiniowany wariant działa jako hiperłącze – po kliknięciu na wariant z odesłaniem czytelnik będzie przenoszony do odpowiedniego pełnego artykułu. Każdy wariant będzie można odnaleźć przez wyszukiwarkę.

Zgodnie z opisanymi powyżej założeniami co do koniecznej poprawności wyrazu hasłowego wariant uznany za błędny nie powinien być wciągany na listę hasel, także odsyłanych.

Blok dotyczący wariantów zamknięty jest średnikiem.

4. ODPOWIEDNIKI OBCOJĘZYCZNE

W „Słowniku polskiej terminologii prawosławnej” przewiduje się podawanie odpowiedników wyrazu hasłowego w 3 językach: greckim, cerkiewnosłowiańskim² i angielskim, w niezmiennym kolejności. Istnieje możliwość pominięcia nieodnaniezonego (nieistniejącego) odpowiednika lub odpowiedników.

a) Forma zapisu

Ze względów ekonomicznych odpowiedniki poprzedza się skrótami nazw języków – skróty te, zakończone kropką, zapisuje się kursywą: *gr.*, *cs.*, *ang.*; informacje o odpowiednikach oddzielają przecinki.

² Język cerkiewnosłowiański (inaczej: *współczesny język cerkiewnosłowiański*, *cerkiewnosłowiański okresu nowożytnego*, *nowo-cerkiewnosłowiański*) to język obecnie używany w prawosławnej liturgii słowiańskich Cerkwi (również niektórych rzymsko-katolickich) i jednocześnie język przekładów drukowanych ksiąg cerkiewnych, powstałych po drugiej połowie XVII w. Został on ukształtowany na bazie ruskiej redakcji języka cerkiewnosłowiańskiego, zreformowany za czasów rosyjskiego patriarchy Nikona w XVII w. i utrwalony w tzw. *Biblii Elżbietąńskiej* z 1751 r. Język cerkiewnosłowiański okresu nowożytnego stanowi ostatni etap w rozwoju języka staro-cerkiewnosłowiańskiego (scs.) – języka tekstów tzw. *kanonu* (X – XI w.). [Autorstwo definicji: Małgorzata Kurianowicz].

Kształt zapisu:

gr. Παναγία, Ὑπεραγία, cs. Пресвятая, ang. Most Holy;

gr. μοναστήρι, cs. монастырь, ang. monastery;

gr. γέροντας, γέρων, cs. духовникъ, ang. elder.

Segment zamknięty jest średnikiem.

b) Indeksy

Na końcu słownika (papierowego i elektronicznego) pojawią się 3 alfabetyczne indeksy odpowiedników: greckich, cerkiewnosłowiańskich, angielskich (z podaniem stron występowania w wersji papierowej).

W wersji elektronicznej kliknięcie w odpowiednik z indeksu przeprowadzi drogą hiperłącza do hasła lub hasel, w których ten odpowiednik się pojawia.

5. KWALIFIKATORY

Ze względu na trudność i wagę zagadnienie to wymaga szczegółowego omówienia.

a) Definicje i podstawowe zasady użycia kwalifikatorów

Na użytek opracowywanej publikacji przyjmuje się następujące rozumienie kwalifikatora: „informacja, zwykle w postaci skrótu, podawana przed niektórymi definicjami w słowniku lub encyklopedii, określająca zakres użycia danego wyrazu lub jego charakter”³. Zespół akceptuje również zasady użycia kwalifikatorów przedstawione przez Piotra Żmigrodzkiego:

Za podstawowe postulaty w związku z użyciem kwalifikatorów w opisie leksykograficznym należy uznać te, aby:

- tworzyły w słowniku logiczny i rozłączny system, tzn., aby nie było kwalifikatorów o krzyżującym się zakresie (np. *książkowy* i *literacki*, *poetycki* i *podniosły*);

- ich siatka była kompletna, tzn. wypełniała wszystkie dziedziny terminologii;

- zakres poszczególnych kwalifikatorów był ściśle wyznaczony i zdefiniowany we wstępie do słownika;

- stosować je konsekwentnie do wszystkich jednostek o określonym nacechowaniu lub pochodzeniu (Żmigrodzki 2009, s. 69).

Na etapie opracowywania koncepcji wyłaniają się uzupełniające spostrzeżenia:

- planowana lista kwalifikatorów pozostaje w zasadzie zbiorem zamkniętym. Jeżeli w czasie analizy materiału zrodziłaby się potrzeba wprowadzenia kwalifikatorów, których nie udało się początkowo przewidzieć, uzupełnienie spisu będzie musiało przebiegać w zgodzie z wszystkimi wcześniej przyjętymi regułami;

- należy przyjąć możliwość opatrywania hasel większą liczbą kwalifikatorów, niosących informacje różnego typu; w przypadku potrzeby posłużenia się kilkoma kwalifikatorami obowiązuje kolejność: chronologiczny, frekwencyjny, specjalistyczny, stylistyczny;

- kwalifikatory mogą towarzyszyć tak definicjom wyrazów hasłowych, jak i wyjaśnianych w dalszej części artykułów połączeń wyrazowych oraz synonimom;

- kwalifikatory zapisywane są w uzgodnionej postaci skróconej, kursywą; po nich a przed definicją nie następuje przecinek;

- w elektronicznej wersji słownika przewiduje się możliwość uzyskania, dzięki odpowiednio skonstruowanemu mechanizmowi, pełnej listy jednostek opatrzonych danym kwalifikatorem.

b) Rodzaje kwalifikatorów w „Słowniku polskiej terminologii prawosławnej”

W literaturze przedmiotu odnaleźć można zróżnicowane koncepcje podziału kwalifikatorów na typy. Propozycje różnią się liczbą kategorii, samą nazwą danej kategorii, zakresem przypisywanym danej grupie kwalifikatorów. Anna Engelking, Andrzej Markowski i Elżbieta Weiss (1989) wyróżniają kwalifikatory: chronologiczne, geograficzne, stylistyczne, ekspresywne, zawodowe, środowiskowe i frekwencyjne. Podział ten posłużył jako punkt wyjścia do ustaleń dla „Słownika polskiej terminologii prawosławnej”, w którym planuje się stosowanie wybranych kwalifikatorów: chronologicznych, frekwencyjnych, specjalistycznych, stylistycznych.

b1) kwalifikatory chronologiczne

- *dawny (daw.)*

Kwalifikator ten dotyczy jednostek nieobecnych już w żywym, współczesnym języku pisanym lub mówionym, a zatem tych, które wyszły z użycia, znajdują jednak swe potwierdzenie w starszych źródłach. Jednostki opatrzone takim kwalifikatorem mogą mieć odpowiednik współczesny (ale nie muszą) – desygnat może istnieć pod nową nazwą. Obecnie używa się takich słów ze względów estetycznych (także w stylizacji), dla tzw. oddania ducha epoki, w wypowiedziach na temat realiów historycznych.

Autorzy projektowanego słownika rezygnują z wprowadzania kwalifikatora *przestarzały* (wychodzący z użycia, ale jeszcze stosowany, obecny w mowie starszego pokolenia itp.) ze względu na trudność w określeniu granic chronologicznych i frekwencyjnych; redakcja idzie tu za sugestią Juliusza Kurkiewicza (b.r.w.), a przede wszystkim: Anny Engelking i innych (1989), wyjaśniających istotę problemu. W *Wielkim słowniku języka polskiego uwzględniono* kwalifikatory chronologiczne, frekwencyjne, stylistyczne, dotyczące zasięgu geograficznego, dotyczące zasięgu środowiskowego, specjalistyczne: odsyłające do konkretnej dziedziny oraz odsyłające do grupy dziedzin, ekspresywne (Żmigrodzki 2015, s. 31).

Rezygnuje się także z wprowadzania kwalifikatora *historyczny*, który nie dotyczy hasła, lecz desygnatu – rze-

³ Słownik języka polskiego PWN, [hasło] *Kwalifikator*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/kwalifikator;2565335.html> [dostęp: 15.02.2018]. Podobne ujęcie: „Kwalifikator - skrót podawany przed niektórymi hasłami w słowniku, encyklopedii, zawierający informację o zakresie używania danego wyrazu lub jego różnorodnym nacechowaniu (np. stylistycznym, chronologicznym, ekspresywnym)” – Engelking, Markowski i Weiss, s. 301.

czy, czynności, zjawiska itp. dziś już nieobecnego (tzw. archaizm rzeczowy). Decyzja ta pozostaje w zgodzie z założeniami „Wielkiego słownika języka polskiego” (Żmigrodzki, 2015, s. 20). Odpowiednią informację – o historyczności desygnatu – można w razie potrzeby zawrzeć w definicji, posługując się takimi wyrażeniami, jak np. „w średniowieczu:...”.

- *proponowany (prop.)*

Kwalifikator ten, traktowany przez zespół jako potencjalny, nie należy do tradycyjnego zasobu; niemniej teoretyczną potrzebę ujęcia analogicznej kategorii dostrzegano w literaturze leksykograficznej. Engelking, Markowski i Weiss piszą:

Teoretycznie do tej grupy powinien należeć też kwalifikator, który określałby wyraz jako dopiero co wchodzący do obiegu (w rodzaju *neolog.* = *neologizm*), nie ma jednak tradycji stosowania takiego oznaczenia, nie ma też chyba potrzeby odnotowywania w słowniku tych wyrazów, które jeszcze nie ustabilizowały się w języku, nie weszły do jego normy, a takimi słowami są właśnie neologizmy (Engelking, Markowski, Weiss, 1989, s. 302).

Projektując użycie kwalifikatora *postulowany*, uwzględnia się specyficzne sytuacje: 1) zaznaczenie terminów potrzebnych, funkcjonujących dotąd np. jako indywidualnie użyte kalki lub spolszczenia, zdominowanych wcześniej przez jednostki oceniane jako nietrafne (nieprecyzyjne, nieodpowiednie kontekstowo itp.), 2) wprowadzenie terminów spolszczonych lub polskich w miejsce uznanych za niekonieczne cytatów obcojęzycznych.

b2) kwalifikatory frekwencyjne

- *rzadki (rzad.)*

Informacje dotyczące częstości użycia danej jednostki ogranicza się do jednego tylko sygnału – wyodrębniania zjawisk występujących sporadycznie. Kwalifikator *rzadki* należy do tradycyjnie stosowanego zasobu, mimo iż bez szczegółowych badań frekwencyjnych jest to ocena oparta na obserwacji uzusu, konkretnych tekstów, nie zaś potwierdzana danymi liczbowymi.

b3) kwalifikatory specjalistyczne

Kwalifikatory te odsyłają czytelnika do pewnych obszarów działalności ludzkiej, wiedzy fachowej, dziedzin nauki itp. Uwzględniając specyfikę terminologii prawosławnej, zbudowano listę następujących kwalifikatorów⁴:

- *antropologiczny (antrop.)* – teologiczne aspekty antropologii oraz procesy życiowe: śmierć, narodziny, dojrzewanie, umieranie, śmierć;

- *architektoniczny (archit.)* – hasła dotyczące świątyni, budowli klasztornych, układu przestrzennego (pionowego i poziomego) budowli sakralnych;

- *bibliistyczny (bibl.)* – hasła z zakresu: Pismo Święte Nowego i Starego Testamentu, manuskrypty i rękopisy, egzegeza biblijna, komentarze, historia biblijna, archeologia biblijna, terminologia biblijna;

- *hagiograficzny (hagiogr.)* – rodzaje świętości, kanonizacja, żywoty świętych;

- *ikonograficzny (ikon.)* – ikonografia, sztuka pisania ikon, historia ikony, ikonoklazm, teologia ikony, kanon ikonograficzny, proces powstawania ikony;

- *liturgiczny (liturg.)* – liturgia, liturgika historyczna, nauka o nabożeństwach, teksty liturgiczne, hymny, heortologia (nauka o kalendarzu liturgicznym), księgi liturgiczne, sakramenty, obrzędy i tradycje liturgiczne;

- *muzykologiczny (muzyk.)* – rodzaje i historia śpiewu cerkiewnego, hymnografia, elementy liturgiki;

- *patrystyczny (patr.)* – patrystyka i patrologia, historia rozwoju doktryn;

- *teologiczny (teol.)* – zakres najobszerniejszy: teologia dogmatyczna, teologia zasadnicza, pojęcia soteriologiczne, eschatologiczne (i inne);

- *kanoniczny (kan.)* – prawo kanoniczne i prawo kościelne.

b4) kwalifikatory stylistyczne

Kwalifikatory takie niosą informację o szczególnym zabarwieniu stylistycznym jednostki, to znaczy o tym, że nie jest ona neutralna, zatem jej użycie zależy od sytuacji komunikacyjnej, od typu kontaktu, jego celu, okoliczności, statusu rozmówców itd.

- *potoczny (pot.)*

Wskazuje jednostki używane tylko w nieoficjalnym, codziennym kontakcie, w sytuacjach w oczywisty sposób nieformalnych. Kwalifikator ten dotyczy takich haseł, których użycie w sytuacji oficjalnej byłoby nie stosownością, dysonansem. Juliusz Kurkiewicz (Kurkiewicz, b.r.w.) proponuje, by słowa oznaczone kwalifikatorem *potoczny* miały swoje nienacechowane, niepotoczne odpowiedniki.

- *oficjalny (oficj.)*

Kwalifikator wyróżnia jednostki używane w sformalizowanym kontakcie, odbiegające nacechowaniem stylistycznym od przejrzystej neutralności. Jak czytamy w przytaczanym już artykule, chodzi o „wyraz używany tylko w sytuacji dystansu między nadawcą a odbiorcą, kiedy obaj traktują siebie jako przedstawicieli grupy społecznej (np. *realizacja, dokonać*; przeważają tu związki wyrazowe, np. *placówka handlowa, materiał siewny, przeprowadzać inwentaryzację, udzielać informacji*)” (Engelking, Markowski i Weiss, 1989, s. 304). Tak rozumiana oficjalność obejmuje także kontakt urzędnika i petenta, co uzasadnia pominięcie kategorii *urzędowy*.

c) Pominięte typy kwalifikatorów

Ze względu na terminologiczny charakter słownika pomija się kwalifikatory ekspresywne (sygnalizują one nacechowanie emocjonalne, wyrażają stosunek do obiektu, co pozostaje w sprzeczności z istotą terminu), geograficzne (informujące o zasięgu terytorialnym występowania danego słowa) oraz środowiskowe (wiązane z grupą społeczną, zwykle inną niż zawodowa – np. hobbystyczną, wiekową, subkulturową).

⁴ Autor opisu zakresu poszczególnych kwalifikatorów: ks. Jerzy Tofiluk.

6. DEFINICJE I DEFINIOWANIE

Andrzej Markowski w następujący sposób przedstawia istotę definicji leksykograficznej: „W definicji podajemy treść opisywanego elementu (jego sens) i przez to wskazujemy jego zakres (ogół desygnatów, które są nim objęte)” (Markowski, 2012, s. 50). Praktyka leksykograficzna w Polsce odwołuje się często do sześciu modeli definicji opisanych przez Witolda Doroszewskiego we wstępie do I tomu „Słownika języka polskiego” (Doroszewski 1958, s. XXX-XXXIV); są to definicje: realnoznaczeniowa, strukturalno-znaczeniowa, strukturalna, synonimiczna, zakresowa, gramatyczna.

a) Rodzaje definicji w planowanym słowniku

Za najbardziej odpowiednią dla opracowywanego słownika terminologicznego uznaje się definicję realnoznaczeniową; jej „istotą jest objaśnienie znaczenia wyrazu czy frazeologizmu przez podanie zestawu cech charakteryzujących obiekt (desygnat), który jest nazwany” (Markowski, 2012, s. 55). Jako dopuszczalną obrano definicję strukturalno-znaczeniową, w której „oprócz charakterystyki desygnatu umieszcza się odwołanie do budowy słowotwórczej objaśnianego wyrazu” (Markowski, 2012, s. 56).

Prymat definicji realnoznaczeniowej i dążenie do precyzyjnego opisu znaczenia rodzi potrzebę zapobieżenia warsztatowemu niebezpieczeństwu: nachyleniu encyklopedycznemu, które polega na przeciążeniu informacjami na temat desygnatu, np. jego pochodzenia, historii, funkcji, zasięgu itp.

b) Dodatkowe ustalenia

Jeżeli w definicji niezbędne okaże się użycie terminu definiowanego w tym samym słowniku, termin ten zostanie odesłany graficznie znakiem → do opisującego go artykułu (w wersji elektronicznej pomoże hiperłącze).

Granice definicji wyznacza graficznie konwencjonalne ujęcie jej między dwoma apostrofami (tzw. łapki), po których następuje zamykający definicję średnik.

Jeżeli wyraz hasłowy jest wieloznaczny, kolejne znaczenia należy oznaczać liczbami arabskimi.

7. SKRÓTY

Skrótów (i ewentualnych skrótowców⁵) nie włącza się do listy haseł w słowniku, niemniej przewidziano dla nich miejsce wewnątrz artykułu hasłowego. Po średniku kończącym definicję pojawi się zapisane kursywą i zamknięte dwukropkiem wyrażenie: *w skrócie*, a za nim sam skrót, np. dla hasła *hieromnich* – *w skrócie*: hierom.

Segment zamykamy kropką. W wersji elektronicznej słownika – wpisanie do wyszukiwarki skrótu pozwoli znaleźć jego rozwiązanie, przeniesie do odpowiedniego artykułu.

8. POŁĄCZENIA WYRAZOWE

Ze względu na specyfikę prezentowanego materiału zespół redakcyjny słownika rezygnuje z porządkowania frazeologizmów wg stopnia ich łączliwości (Skorupka, 1989, s. 6-8) i ewentualnego wyodrębniania oddzielnych segmentów w artykule hasłowym. Za istotniejszy uznano wzgląd praktyczny, wynikający z potrzeb odbiorczych: zamiar przybliżania znaczeń. W pierwszej kolejności zamieszcza się związki niedefiniowane, w drugiej – te opatrzone definicją. Cały blok poprzedzony zostanie wyrazem *Połączenia* zapisanym kursywą (od wielkiej litery), po którym nastąpi dwukroppek.

a) Niedefiniowane związki wyrazowe

Zarejestrowane w słowniku związki wyrazowe, których zrozumienie nie powinno przysparzać dużych trudności, nie są definiowane; wprowadzenie takich połączeń ma informować o typowej łączliwości wyrazu hasłowego, np. *sprawować liturgię, błogosławieństwo krzyżem*.

Kolejność podawania niedefiniowanych związków uwarunkowana jest ich charakterem gramatycznym, a następnie – porządkiem alfabetycznym. Najpierw zapisuje się alfabetycznie ułożone wyrażenia, tzn. połączenia bez czasownika (np. *wielkopostna wieczernia*), następnie zaś, w analogicznym układzie – zwroty, czyli połączenia, w skład których wchodzi odmieniany czasownik (np. *sprawować wieczernię*). Poszczególne związki niedefiniowane oddzielone są przecinkami, po ostatnim takim połączeniu pojawia się kropka.

b) Definiowane związki wyrazowe

Połączenia wyrazowe, wymagające objaśnienia terminologizowanych znaczeń, np. *Sobota Rodzicielska, Sobota Mięsopustna, święto nieruchome*, uwzględnia się w liście haseł w porządku alfabetycznym; nie są one tam definiowane, lecz odesłane znakiem → do hasła nadrzędnego (np. *sobota, święto*), bez podawania ewentualnego numeru znaczenia.

Umieszczone wewnątrz artykułu hasłowego definiowany związek wyrazowy zapisuje się tłustym drukiem (tak jak jednostkę hasłową). Zachowuje się tu pisownię zgodną z zasadami ortografii: zapis połączenia o charakterze apelatywnym zaczynamy od małej litery, jeżeli mamy do czynienia z nazwą własną – od wielkiej. Obowiązuje taka sama kolejność jak przy związkach niedefiniowanych: najpierw alfabetycznie ułożone wyrażenia, potem zwroty w identycznym porządku.

Informacje podawane przy definiowanym połączeniu wyrazowym podobne są do tych, którymi opatruje się podstawowe hasło. Na sekwencję tę składają się następujące elementy (z możliwością opuszczenia niekoniecznych):

- wymowa (na końcu segmentu przecinek),
- odpowiedniki obcojęzyczne (oddzielone przecinkami, na końcu średnik),
- kwalifikator lub kwalifikatory,
- definicja (na końcu średnik),
- skrót (na końcu średnik),

⁵ Skrótowce mogą pojawić się w segmencie dotyczącym połączeń wyrazowych.

- synonimy (zapowiedziane słowem *synonimy* i dwukropkiem, oddzielone przecinkami, na końcu średnik),

- uwagi poprawnościowe (zapowiedziane słowem *uwagi* i dwukropkiem, zapisywane w sposób możliwie zstandaryzowany; przy większej liczbie w miarę możliwości oddzielane średnikami),

- na końcu całego opracowania, które dotyczy danego połączenia, kropka.

Jeżeli dwa połączenia wymagające definicji są synonimiczne, lecz inne (przynajmniej niektóre) dane dotyczące tych związków się różnią (np. konieczne są inne odpowiedniki obcojęzyczne), należy opracować w całości połączenie pierwsze w porządku alfabetycznym. Opracowanie wyrażenia drugiego obejmie tylko segment różnicujący; po podaniu brzmienia drugiego związku oraz różnicującej informacji pojawi się odesłanie do wyrażenia w pełni opracowanego.

c) Synonimia definiowanych połączeń wyrazowych a inne informacje

Jeżeli dwa połączenia definiowane są synonimiczne, lecz inne (przynajmniej niektóre) dane dotyczące tych związków się różnią (np. konieczne są inne odpowiedniki obcojęzyczne), należy opracować w całości połączenie pierwsze w porządku alfabetycznym. Opracowanie wyrażenia drugiego obejmie tylko segment różnicujący; po podaniu brzmienia drugiego związku oraz różnicującej informacji pojawi się odesłanie do wyrażenia w pełni opracowanego.

9. SYNONIMY

Pojęcie synonimii obejmuje dwa typy relacji semantycznych: „relację identyczności, tożsamości znaczenia dwóch lub więcej elementów (wyrazów lub frazeologizmów)” oraz „relację bliskości znaczeniowej między co najmniej dwoma jednostkami” (Markowski, 2012, s. 96). W pierwszym przypadku zachodzi zjawisko równoznaczności (dubletowość) – „(co najmniej) dwie jednostki języka mają taką samą definicję, czyli na ich znaczenie składają się te same elementy proste” (Markowski, 2012, s. 96); jednoznaczniki takie powinny mieć to samo nacechowanie ekspresywne i pochodzić z tej samej odmiany stylowej języka. Bliskoznaczniki natomiast, czyli synonimy niecałkowite (Markowski, 2012, s. 99), w polskiej tradycji nazywane wyrazami bliskoznacznymi, mogą się różnić cechami znaczeniowymi, nacechowaniem ekspresywnym i stylistycznym oraz łączliwością leksykalną. Ponieważ synonimy absolutne są zjawiskiem rzadkim, w bloku poświęconym synonimii słownik uwzględnia jednoznaczniki oraz bliskoznaczniki, bez ich rozróżnienia.

Przy opracowywaniu tej części artykułu hasłowego przyjmuje się następujące zasady, wpływające na wewnętrzną spójność opracowania:

- synonim może mieć postać wyrazu lub połączenia wyrazowego (czyli może mieć postać jedno- lub kilkuwy-

razową), np. dla połączenia *sakrament pokajania* synonimem jest *misterium spowiedzi*.

- hasło można opatrzyć więcej niż jednym synonimem; ich kolejność nie powinna być przypadkowa, decyduje bliskość semantyczna (porządek: od synonimów dokładnych do mniej dokładnych); dobrym kryterium jest sprawdzona możliwość zastąpienia jednostki hasłowej danym synonimem w kilku kontekstach;

- nie wolno mieszać synonimów z hiperonimami, błędem jest podawanie jako synonimów wyrazów nadrzędnych, o szerszym znaczeniu; dla przykładu: synonimem słowa *spowiedź* nie powinien być *sakrament*;

- każdy synonim przypisywany do danego hasła powinien występować w innym miejscu słownika jako definio-

wany wyraz lub połączenie wyrazowe;

- wprowadzenie synonimu wymaga uwzględnienia symetrii (relacji zwrotnej) – jeśli dla hasła A synonimem jest B, to dla hasła B synonimem musi być A;

- jeżeli synonimem dla hasła C jest jedno ze znaczeń innego, lecz wieloznacznego wyrazu D, poprzestaje się na zapisie wskazującym jednostkę D, bez podawania numeru znaczenia; wyszukanie odpowiedniego fragmentu artykułu hasłowego dla jednostki D zostawiamy inteligencji czytelnika;

- synonimy mogą się różnić nacechowaniem, w związku z czym można je opatrzyć kwalifikatorem, np. chronologicznym lub stylistycznym, zgodnym z kwalifikatorem, który pojawia się przy danej jednostce w opisującym ją artykule.

Jeśli synonim pasuje do każdego ze znaczeń wyrazu hasłowego i jest dla nich jedynym bliskoznacznikiem, podajemy go tylko raz, pod koniec artykułu, po wszystkich znaczeniach, z uwagą precyzującą, że chodzi o wszystkie sensory, wyrażoną zapisem z liczbami obejmującymi wszystkie znaczenia, np. *Synonimy*: (dla znaczenia 1-7) xxx.

Segment obejmujący wyrazy bliskoznaczne zapowiada się zapisanym kursywą wyrazem *Synonimy* z następującym po nim dwukropkiem; kończy go kropka.

10. UWAGI POPRAWNOŚCIOWE

Uwagi zamieszczane w tym polu mogą mieć różny charakter – obejmują tak przestrogi przed błędem (przewidywalnym, powtarzającym się itp.), jak i wskazówki dotyczące rozwiązań poprawnych lub zalecanych, stosowniejszych w danym kontekście itp. Nie wyklucza się uzasadniania niektórych komentarzy poprawnościowych.

Przewidywane w „Słowniku polskiej terminologii prawosławnej” uwagi z zakresu kultury języka obejmują takie poziomy, jak:

- pisownia,

- wymowa oraz akcent,

- trudności gramatyczne dotyczące przypisania rodzaju, liczby wyrazu (niekiedy w powiązaniu z jego formą słotwórczą) oraz odmiany,

- znaczenie,

- łączliwość,

- synonimia,
- stosowność użycia, zwłaszcza kwestie etykietalne.

Uwagi powinny mieć kształt możliwie lapidarny i skonwencjonalizowany, uwzględniający podane niżej wskazówki. Wewnątrz tego segmentu artykułu hasłowego omawiany wyraz lub wyrażenie zapisuje się kursywą.

a) Pisownia, postać wyrazu, wymowa wraz z akcentem

Uwagi dotyczące tych dziedzin przyjmują postać ostrzeżenia:

- pisownia xxx niepoprawna (np. pisownia *cerkiewno-słowiński* niepoprawna),
- postać xxx niepoprawna,
- wymowa xxx niepoprawna.

b) Trudności gramatyczne dotyczące przypisania rodzaju, liczby do danego wyrazu (niekiedy w powiązaniu z jego formą słotwórczą) oraz problemy z odmianą

Wzorcowe zapisy:

- wyraz xxx nieodmienny, nie występuje w liczbie mnogiej;
- wyraz xxx nie występuje w liczbie pojedynczej; łączy się z czasownikiem i przymiotnikiem w liczbie mnogiej (np. wyraz *postrzyżyny* nie występuje w liczbie pojedynczej; łączy się z czasownikiem i przymiotnikiem w liczbie mnogiej);
- forma w rodzaju męskim xxx niepoprawna (np. forma w rodzaju męskim (*ten*) *antyfon* niepoprawna).

c) Znaczenie

W związku z przewidywaniem dwóch typów usterek projektuje się dwie formuły:

- błędnie przypisane znaczenie: xxx nie oznacza [i tu niepoprawne znaczenie];
- mieszanie znaczeń form podobnych słotwórczo lub tylko brzmieniowo: nie mylić z xxx.

d) Łączliwość

Niewłaściwy dobór sąsiadujących ze sobą wyrazów i ich form:

- zapis o charakterze wykluczenia: xxx, nie: yyy (np. *homilia do Ewangelii*, nie: *homilia na Ewangelię*);
- zapis, który zaleca wybór formy lepszej: połączenie xxx niezalecane; lepiej: yyy (np. połączenie *wyznawca prawosławia* niezalecane; lepiej: *prawosławny, prawosławny chrześcijanin*).

W przypadku stałych połączeń wyrazowych uwag wymagają nieuzasadnione innowacje frazeologiczne, czyli naruszenia kanonicznej formy frazeologizmu.

e) Synonimia

Błąd taki może rodzić się np. w sytuacji, gdy przenosi się do wypowiedzi na temat prawosławia wzorce słownictwa katolickiego albo inne przyzwyczajenia funkcjonujące w polszczyźnie ogólnej, bez wzięcia pod uwagę specyfiki prawosławia.

Obowiązuje zapis: nie należy używać jako synonimu słowa xxx.

Przykład dla hasła *oświecenie*:

nie należy używać jako synonimu słowa *konsekracja*;
dla hasła *liturgia*:

nie należy używać jako synonimu słowa *msza*.

f) Niestosowność użycia

Sygnalem przynależności stylistycznej danej jednostki hasłowej jest kwalifikator poprzedzający definicję, w związku z czym regularnie podawane uwagi przestrzegające przed użyciem hasła potocznych w oficjalnej sytuacji komunikacyjnej uznano za zbędne. Potrzebne są natomiast wskazówki etykietalne, które określają, kiedy posłużenie się danym wyrazem czy połączeniem wyrazowym jest niestosowne. Zapis wraz z przykładem:

użycie słowa xxx [tu opis sytuacji, kontekstu] uznaje się za niestosowne

(np. użycie słowa *pop* w kontakcie z duchownymi prawosławnymi uznaje się za niestosowne).

Analogiczna formuła zostanie wykorzystana w odniesieniu do nieodpowiednich połączeń wyrazowych.

g) Dodatkowe ustalenia

- o ile dany wyraz hasłowy, jego znaczenie lub zawierające go połączenie wyrazowe będzie wymagać więcej niż jednej uwagi poprawnościowej, to kolejność tych uwag powinna być uporządkowana, odzwierciedlać układ artykułu hasłowego (pisownia, wymowa, potem kwestie znaczeń, łączliwości, synonimów itd.);

- oprócz formuł radykalnych, wykluczających (*nie; nie należy używać*) można stosować zapisy łagodniejsze: *lepiej, lepiej nie*;

- jeśli uwaga pasuje do każdego ze znaczeń wyrazu hasłowego, podajemy ją tylko raz, pod koniec artykułu, po wszystkich znaczeniach, z informacją precyzującą, że chodzi o wszystkie sensy, wyrażoną zapisem z liczbami obejmującymi wszystkie znaczenia, np. *Uwagi:* (dla znaczenia 1-7) xxx.

- segment obejmujący uwagi poprawnościowe zapowiada się zapisanym kursywą wyrazem *Uwagi* z następującym po nim dwukropkiem; kończy go kropka.

Zakończenie

Przedstawiona w artykule koncepcja mikrostruktury słownika ma z założenia godzić dwa cele. Jest zapowiedzią tego, w jaki sposób w słowniku prezentowane będą dane o charakterze naukowym – elementy wiedzy o języku, ale i wiedzy o świecie przekazywanej za pomocą leksyki i frazeologii religijnej. Z drugiej strony opis może stanowić swoistą instrukcję dla zespołu autorskiego, pomocną przy opracowywaniu poszczególnych haseł. Odrębnym wyzwaniem pozostaje przełożenie opisu mikrostruktury słownika na język oprogramowania pomocnego tak przy pracach redakcyjnych, jak i udostępnianego w elektronicznej wersji słownika.

Bibliografia

- Doroszewski W., 1958, *Uwagi i wyjaśnienia wstępne*, w: *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1, Warszawa, s. XXX-XXXIV.
- Engelking A., Markowski A., Weiss E., 1989, *Kwalifikatory w słownikach – próba systematyzacji*, „Poradnik Językowy”, z. 5, s. 300-314.
- Kostiuczuk J., Tofiluk J., Ławreszuk M., Misijuk W., Charkiewicz J., 2016, *Specyfika polskiej terminologii prawosławnej. Koncepcja normatywizacji pisowni*, Białystok.
- Kucała D., 1993, *Kwalifikatory w niektórych dużych słownikach zachodnioeuropejskich (francuskich, hiszpańskich, angielskim i włoskim)*, w: *Wokół słownika współczesnego języka polskiego. III. Zakres selekcji i informacji*, *Studia Leksykograficzne 4*, Kraków, s. 69–73.
- Kurkiewicz J., b.r.w., *Kwalifikatory w Wielkim słowniku języka polskiego*, https://ijp.pan.pl/images/publikacje_elektroniczne/nsl_tom1/03kurkiewicz.pdf [dostęp 12.09.2017].
- Kuryło E., 1993, *Kwalifikatory w trzech największych dwudziestowiecznych słownikach języka polskiego*, w: *Wokół słownika współczesnego języka polskiego. III. Zakres selekcji i informacji*, *Studia Leksykograficzne 4*, Kraków, s. 61-68.
- Majdak M., 2004, *Kwalifikatory jako narzędzie opisu słowa w największych powojennych słownikach języka polskiego*, „Prace Filologiczne” XLIX, s. 283-316.
- Markowski A., 2012, *Wykłady z leksykologii*, Warszawa.
- Skorupka S., 1989, *Wstęp*, w: *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa, s. 5–11.
- Walczak B., 1988, *Kwalifikatory w słownikach języka polskiego, w: Wokół języka. Rozprawy i studia poświęcone pamięci Profesora Mieczysława Szymczaka*, Wrocław, s. 413-422.
- Zgólkowa H. (red.), *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 1-50, Poznań 1994-2005.
- Żmigrodzki P. (red.), *Wielki słownik języka polskiego*, Kraków 2007, <http://www.wsjp.pl/> [dostęp 15.02.2018].
- Żmigrodzki P. (oprac.), 2015, *Wielki słownik języka polskiego – zasady opracowania*, wyd. II, Kraków 2015, http://www.wsjp.pl/pobieranie/Zasady_opracowania_WSJP.pdf [dostęp 15.02.2018].
- Żmigrodzki P., 2009, *Wprowadzenie do leksykografii polskiej*, wydanie III rozszerzone, Katowice.

Rozmiar artykułu: 1,1 arkusza wydawniczego

ΕΛΠΙΣ

CZASOPISMO TEOLOGICZNE
KATEDRY TEOLOGII PRAWOSŁAWNEJ
UNIWERSYTETU W BIAŁYMSTOKU

ADRES REDAKCJI

ul. Ludwika Zamenhofa 15, 15-435 Białystok, Polska
tel. 85 745-77-80, e-mail: elpis@uwb.edu.pl
www.elpis.uwb.edu.pl